# KOMPETENTLIK TUSHUNCHASINING MOHIYATI. PEDAGOGIK KASBIY KOMPETENTLIK VA UNGA XOS SIFATLAR. O‘QUV JARAYONINI LOYIHALASHTIRISH VA REJALASHTIRISH

***Shomurodova Gulasal Fazliddin qizi***
*Buxoro davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti*
*Biologiya va geografiya kafedrasi 4-bosqich talabasi*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada kompetentlik tushunchasining ilmiy-nazariy mohiyati, uning pedagogik faoliyatdagi o‘rni hamda kasbiy kompetentlikni shakllantirishning asosiy omillari tahlil qilinadi. Pedagogik kasbiy kompetentlikning tarkibiy komponentlari, jumladan, metodik, kommunikativ, axborot-texnologik, ijtimoiy-psixologik va refleksiv kompetentlikning mazmun-mohiyati yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogning kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish, innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish hamda ta’lim sifatini oshirish masalalari ilmiy jihatdan ko‘rib chiqiladi. O‘quv jarayonini loyihalashtirish va rejalashtirishning didaktik tamoyillari, bosqichlari hamda ta’lim natijalariga yo‘naltirilgan kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati ochib beriladi. Pedagogik faoliyat samaradorligini ta’minlashda kasbiy kompetentlik, strategik rejalashtirish va innovatsion yondashuvlarning o‘zaro bog‘liqligi asoslanadi.

**Kalit so‘zlar:** kompetentlik, kasbiy kompetentlik, pedagogik kompetentlik, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik mahorat, ta’lim sifati, o‘quv jarayonini loyihalashtirish, pedagogik rejalashtirish, innovatsion ta’lim texnologiyalari, metodik kompetentlik, refleksiv faoliyat, didaktik tamoyillar.

**Abstract:** This article analyzes the scientific and theoretical essence of the concept of competence, its role in pedagogical activities, and the main factors influencing the development of professional competence. Particular attention is paid to the structural components of teachers' professional competence, including methodological, communicative, information-technological, socio-psychological, and reflective competencies. The study also examines the development of teachers' professional knowledge and skills, the effective application of innovative pedagogical technologies, and the improvement of educational quality in modern learning environments. Furthermore, the article explores the didactic principles and stages of instructional design and educational planning, emphasizing the importance of a competency-based approach focused on learning outcomes. The interrelationship between professional competence, strategic planning, and innovative approaches in ensuring the effectiveness of pedagogical activities is theoretically substantiated.

**Keywords:** competence, professional competence, pedagogical competence, competency-based approach, pedagogical skills, quality of education, instructional

design, educational planning, innovative educational technologies, methodological competence, reflective practice, didactic principles.

**Аннотация:** В данной статье анализируются научно-теоретическая сущность понятия компетентности, её роль в педагогической деятельности, а также основные факторы формирования профессиональной компетентности педагога. Особое внимание уделяется структурным компонентам профессионально-педагогической компетентности, включая методическую, коммуникативную, информационно-технологическую, социально-психологическую и рефлексивную компетентности. Рассматриваются вопросы развития профессиональных знаний, умений и навыков педагога, эффективного применения инновационных педагогических технологий и повышения качества образования в современных условиях. Кроме того, раскрываются дидактические принципы и основные этапы проектирования и планирования учебного процесса, подчёркивается значение компетентностного подхода, ориентированного на достижение образовательных результатов. Теоретически обосновывается взаимосвязь профессиональной компетентности, стратегического планирования и инновационных подходов в обеспечении эффективности педагогической деятельности.

**Ключевые слова:** компетентность, профессиональная компетентность, педагогическая компетентность, компетентностный подход, педагогическое мастерство, качество образования, проектирование учебного процесса, планирование образовательного процесса, инновационные образовательные технологии, методическая компетентность, рефлексивная деятельность, дидактические принципы.

Zamonaviy ta’lim tizimining rivojlanishi pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, metodik mahorati va innovatsion faoliyatga bo‘lgan munosabatiga bevosita bog‘liqdir. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda ularni amaliy faoliyatga tayyorlash pedagoglardan yuqori darajadagi kasbiy kompetentlikni talab etmoqda. Shu jihatdan kompetentlik tushunchasining nazariy mohiyatini aniqlash, pedagogik kasbiy kompetentlikning tarkibiy qismlarini o‘rganish va o‘quv jarayonini ilmiy asosda loyihalashtirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Kompetentlik pedagogning kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini muayyan pedagogik vaziyatlarda samarali qo‘llay olish qobiliyatini ifodalovchi integrativ xususiyatdir. Mazkur tushuncha nafaqat nazariy bilimlarning mavjudligi, balki ularni amaliyotda qo‘llash, pedagogik muammolarni hal etish, ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda o‘z faoliyatini muntazam takomillashtirish imkoniyatlarini ham qamrab oladi.

O‘zbek pedagog olimlaridan A. Xoliqov pedagogik mahoratning nazariy va amaliy asoslarini o‘rganib, o‘qituvchining kasbiy faoliyatida pedagogik muloqot, pedagogik texnika, kasbiy bilim va shaxsiy fazilatlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini yoritgan. Mazkur ilmiy-metodik yondashuv pedagogik kompetentlikni shakllantirishda kasbiy bilim bilan bir qatorda shaxsiy va kommunikativ sifatlarni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.O‘quv jarayonini samarali tashkil etish esa pedagogning kasbiy kompetentligini amaliy faoliyatda namoyon etuvchi asosiy yo‘nalishlardan biridir. Ta’lim jarayonini loyihalashtirish, maqsad va vazifalarni belgilash, o‘qitish metodlarini tanlash, o‘quvchilarning bilim darajasini baholash hamda natijalarni tahlil qilish pedagogik faoliyatning o‘zaro bog‘liq bosqichlarini tashkil etadi.Mazkur maqolaning maqsadi kompetentlik tushunchasining ilmiy-nazariy mohiyatini tahlil qilish, pedagogik kasbiy kompetentlikka xos sifatlarni tizimlashtirish hamda o‘quv jarayonini loyihalashtirish va rejalashtirishning samarali pedagogik mexanizmlarini asoslashdan iborat.Kompetentlik tushunchasining ilmiy-nazariy mohiyati Pedagogika fanida kompetentlik tushunchasi shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va shaxsiy sifatlari majmui sifatida talqin etiladi. Kompetentlikning asosiy xususiyati bilimlarning amaliy faoliyat bilan uzviy bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Shu sababli kompetentlikni faqat bilim yoki kasbiy tayyorgarlik darajasi bilan chegaralash ilmiy jihatdan yetarli emas.

Kompetensiya va kompetentlik tushunchalari o‘zaro yaqin bo‘lsa-da, ularning mazmunida muayyan farqlar mavjud. Kompetensiya muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va vakolatlar doirasini ifodalasa, kompetentlik ushbu imkoniyatlardan real faoliyat jarayonida samarali foydalanish darajasini anglatadi. Demak, kompetensiya faoliyatga qo‘yiladigan talablar majmui bilan bog‘liq bo‘lsa, kompetentlik mazkur talablarning shaxs faoliyatida namoyon bo‘lishini tavsiflaydi. Pedagogik kompetentlikning shakllanishi uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayoni bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘qituvchi o‘z kasbiy faoliyati davomida yangi pedagogik bilimlarni egallashi, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirishi, ilg‘or tajribalarni tahlil qilishi va ularni amaliyotga tatbiq etishi zarur. A.Xoliqovning pedagogik mahoratga bag‘ishlangan tadqiqot va o‘quv-metodik qarashlarida pedagogik faoliyatning nazariy-metodologik asoslari, o‘qituvchining kasbiy madaniyati hamda o‘quv-tarbiya jarayonini boshqarish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan

Ushbu yondashuv kompetentlikning faqat kasbiy bilimlar bilan emas, balki pedagogning shaxsiy mas’uliyati, pedagogik odobi va ijodiy faoliyati bilan ham bog‘liqligini tushunishga imkon beradi. Pedagogik kasbiy kompetentlik va unga xos sifatlar

Pedagogik kasbiy kompetentlik o‘qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish, pedagogik muammolarni hal qilish hamda o‘z kasbiy faoliyatini baholash qobiliyatini ifodalaydi. Uning shakllanishi pedagogik bilimlar, metodik tayyorgarlik, kommunikativ qobiliyatlar va shaxsiy fazilatlarning o‘zaro uyg‘unligiga asoslanadi.

Kasbiy kompetentlikning muhim tarkibiy qismlaridan biri metodik kompetentlik hisoblanadi. Metodik kompetentlik o‘qituvchining ta’lim mazmunini tanlash, o‘quv materiallarini tizimlashtirish, zamonaviy o‘qitish metodlaridan foydalanish hamda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini baholash qobiliyatini qamrab oladi. Kommunikativ kompetentlik pedagogning o‘quvchilar, ota-onalar va pedagogik jamoa bilan samarali muloqot o‘rnatish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Pedagogik muloqot jarayonida o‘qituvchining nutq madaniyati, tinglash qobiliyati, pedagogik takt va psixologik yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsion kompetentlik zamonaviy pedagogik faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur kompetentlik elektron ta’lim resurslaridan foydalanish, raqamli didaktik materiallar yaratish, masofaviy ta’lim platformalarida ishlash va axborotlarni pedagogik maqsadlarga muvofiq qayta ishlash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Refleksiv kompetentlik pedagogning o‘z faoliyatini mustaqil tahlil qilishi, mavjud kamchiliklarni aniqlashi, pedagogik qarorlarining samaradorligini baholashi hamda kasbiy rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashi bilan tavsiflanadi. Ushbu kompetentlik o‘qituvchining kasbiy o‘sishini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Ijtimoiy-psixologik kompetentlik esa o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, sog‘lom psixologik muhit yaratish, ziddiyatli vaziyatlarni konstruktiv hal qilish va jamoaviy faoliyatni tashkil etish imkoniyatlarini ifodalaydi. Pedagogik kasbiy kompetentlikka xos bo‘lgan asosiy shaxsiy sifatlar sifatida mas’uliyatlilik, tashabbuskorlik, ijodkorlik, kommunikativlik, pedagogik kuzatuvchanlik, moslashuvchanlik, adolatlilik va o‘zini rivojlantirishga intilishni ko‘rsatish mumkin.A. Xoliqovning pedagogik mahorat haqidagi qarashlari asosida o‘qituvchining kasbiy samaradorligini ta’minlashda pedagogik bilim, pedagogik texnika, muloqot madaniyati va shaxsiy fazilatlarning o‘zaro uyg‘unligi muhim ekanligini ta’kidlash mumkin. O‘quv jarayonini loyihalashtirishning pedagogik asoslari. O‘quv jarayonini loyihalashtirish ta’lim maqsadlarini aniqlash, o‘quv mazmunini shakllantirish, o‘qitish metodlari va vositalarini tanlash, o‘quv faoliyatini tashkil etish hamda kutilayotgan natijalarni baholash mezonlarini oldindan ishlab chiqish jarayonidir. Pedagogik loyihalashtirish ta’lim jarayonining tizimliligi, izchilligi, maqsadga yo‘naltirilganligi va natijadorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Mazkur jarayonda pedagog o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi, yosh xususiyatlari, individual ehtiyojlari va mavjud ta’lim resurslarini hisobga olishi lozim. O‘. Tolipov va M Usmonboyevaning pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishga oid ilmiy-metodik yondashuvlari

ta’lim jarayonida maqsad, mazmun, metod va natijaning o‘zaro bog‘liqligini ta’minlash zarurligini asoslashda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi. O‘quv jarayonini loyihalashtirish bir necha o‘zaro bog‘liq bosqichlardan tashkil topadi. Birinchi bosqichda ta’lim ehtiyojlari va mavjud pedagogik sharoitlar tahlil qilinadi. Bunda o‘quvchilarning boshlang‘ich bilim darajasi, o‘quv dasturining talablari, moddiy-texnik imkoniyatlar va o‘qitish jarayoniga ta’sir etuvchi omillar aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda ta’lim maqsadlari va kutilayotgan natijalar belgilanadi. Maqsadlar aniq, o‘lchanadigan va o‘quvchilarning egallashi lozim bo‘lgan kompetensiyalariga mos bo‘lishi kerak.

Uchinchi bosqichda o‘quv mazmuni, pedagogik metodlar va didaktik vositalar tanlanadi. Ushbu bosqichda o‘quv materiallarining ilmiyligi, izchilligi, tushunarliligi va amaliy ahamiyatiga e’tibor qaratiladi.

To‘rtinchi bosqichda o‘quv faoliyatini tashkil etish shakllari belgilanadi. Individual, juftlikda, kichik guruhlarda va jamoaviy ishlash shakllari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi hamda hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Beshinchi bosqichda baholash mezonlari ishlab chiqiladi va ta’lim natijalarini monitoring qilish mexanizmlari belgilanadi. Baholash jarayonida nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko‘nikmalar, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatlari ham hisobga olinishi lozim. R. Ishmuhamedov, A. Abduqodirov va A. Pardayevning «Ta’limda innovatsion texnologiyalar» nomli o‘quv qo‘llanmasida ta’lim jarayonida treninglar, ochiq munozaralar, individual va guruhli faoliyatni tashkil etish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan.Mazkur yondashuvlar o‘quv jarayonini loyihalashtirishda interfaol metodlarni maqsadga muvofiq tanlash va ulardan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O‘quv jarayonini rejalashtirish va uning samaradorligini oshirish O‘quv jarayonini rejalashtirish pedagogik faoliyatning muhim tashkiliy bosqichi bo‘lib, ta’lim maqsadlariga erishish uchun zarur bo‘lgan vazifalar, muddatlar, o‘quv materiallari, metodlar va baholash shakllarini belgilashni nazarda tutadi. Loyihalashtirish va rejalashtirish o‘zaro bog‘liq tushunchalar bo‘lsa-da, ular pedagogik faoliyatda turli vazifalarni bajaradi. Loyihalashtirish ta’lim jarayonining umumiy modeli va kutilayotgan natijalarini ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lsa, rejalashtirish mazkur modelni muayyan vaqt va sharoit doirasida amalga oshirish tartibini belgilaydi.Pedagogik rejalashtirish istiqbolli, taqvim-mavzuli va kundalik rejalashtirish shakllarida amalga oshirilishi mumkin. Istiqbolli rejalashtirish ta’lim jarayonining uzoq muddatli maqsadlarini belgilaydi. Taqvim-mavzuli rejalashtirish o‘quv dasturidagi mavzularni belgilangan vaqt oralig‘ida izchil taqsimlashga xizmat qiladi. Kundalik rejalashtirish esa muayyan darsning maqsadi, mazmuni, metodlari, o‘quv faoliyati va baholash tartibini aniqlashtiradi. O‘quv jarayonini rejalashtirishda

kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Bunday yondashuv o‘quvchilarning tayyor bilimlarni o‘zlashtirishi bilan cheklanmasdan, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Ta’lim jarayonini samarali rejalashtirish uchun pedagog o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishi, o‘quv materiallarini mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirishi, interfaol metodlardan foydalanishi va ta’lim natijalarini muntazam tahlil qilib borishi zarur. R.Ishmuhamedov va hammualliflarning innovatsion ta’lim texnologiyalariga oid tavsiyalari o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, hamkorlikda ishlashni tashkil etish va pedagogik jarayonni amaliy faoliyat bilan bog‘lashda muhim metodik ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan, pedagogning kasbiy kompetentligi o‘quv jarayonini loyihalashtirish va rejalashtirish sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Yuqori kasbiy kompetentlikka ega pedagog ta’lim maqsadlarini to‘g‘ri belgilash, samarali metodlarni tanlash, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ta’lim natijalarini obyektiv baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Pedagogik kompetentlikni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari Pedagogik kasbiy kompetentlikni rivojlantirish uzluksiz, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan jarayon sifatida tashkil etilishi zarur. Bunda pedagoglarning nazariy bilimlarini yangilash, metodik tayyorgarligini takomillashtirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish va innovatsion faoliyatga jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy rivojlanishning samarali mexanizmlaridan biri pedagoglarning o‘zaro tajriba almashishi, metodik seminarlar, amaliy mashg‘ulotlar va kasbiy hamkorlik faoliyatida ishtirok etishidir. Bunday faoliyat pedagoglarning ilg‘or tajribalarni o‘zlashtirishi va o‘z pedagogik amaliyotini tanqidiy tahlil qilishiga yordam beradi. Pedagogik kompetentlikni rivojlantirishda mustaqil ta’lim va refleksiv faoliyat ham alohida o‘rin tutadi. O‘qituvchining o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilishi, mavjud muammolarni aniqlashi va ularni bartaraf etish choralarini ishlab chiqishi kasbiy takomillashuvning muhim shartidir. Shuningdek, raqamli ta’lim resurslari, elektron platformalar va interfaol dasturlardan foydalanish pedagogning axborot-kommunikatsion kompetentligini rivojlantirish bilan birga, o‘quv jarayonining moslashuvchanligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur nazariy tahlillar asosida pedagogik kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning asosiy sharti sifatida kasbiy bilim, metodik mahorat, innovatsion faoliyat, refleksiv yondashuv va pedagogik mas’uliyatning o‘zaro uyg‘unligini ko‘rsatish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kompetentlik zamonaviy pedagogik faoliyatning muhim ilmiy-nazariy kategoriyalaridan biri bo‘lib, pedagogning kasbiy bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va shaxsiy sifatlarini amaliy faoliyatda samarali qo‘llash qobiliyatini ifodalaydi. Pedagogik kasbiy kompetentlik ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini rivojlantirish va o‘quv-tarbiya jarayonining samaradorligini

ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik kompetentlikning metodik, kommunikativ, axborot-kommunikatsion, ijtimoiy-psixologik va refleksiv tarkibiy qismlari o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi. Mazkur komponentlarning uyg‘unligi pedagogning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini mustahkamlaydi hamda pedagogik vazifalarni samarali bajarish imkoniyatlarini kengaytiradi. O‘quv jarayonini loyihalashtirish va rejalashtirish pedagogik kompetentlikning amaliy namoyon bo‘lish shakllaridan biri hisoblanadi. Ta’lim maqsadlarini aniq belgilash, o‘quv mazmunini tizimlashtirish, samarali metodlarni tanlash va natijalarni obyektiv baholash pedagogik jarayonning sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu asosda pedagogik kasbiy kompetentlikni rivojlantirish uchun o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy ta’limini qo‘llab-quvvatlash, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, metodik hamkorlikni rivojlantirish hamda refleksiv faoliyatni rag‘batlantirish maqsadga muvofiqdir.Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan pedagogik faoliyat o‘quv jarayonining ilmiy asoslanganligi, tizimliligi va natijadorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Pedagogning kasbiy kompetentligini muntazam takomillashtirish esa zamonaviy ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011. – 420 b.

2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 163 b.

3. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardayev A.H. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (pedagog mutaxassislar uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.